

GRÓF ESTERHÁZY JÁNOSRÓL

Napló

PAL' O BOHUŠ

A börtönkórház várótermében ültem egy ládán, törődött, gyűrött voltam és lázas, amikor odalépett hozzám egy középmagas, sovány rab, a háta hajlott, a haja őszülőfélben. Ötven körül lehetett, járása feltűnően imbolygó volt. Már tudta, akár a többiek, hogy jugoszláviai vagyok, és egyre kerülgetett, kissé habozva és zavartan, csak hogy szóba elegendhessen velem.

– Valami nagy bűne lehet, hogy Kellerrel egy cellába került. Nehéz ember! Idővel talán mégis áthelyezik önt.

Kicsit később, séta közben megtudtam, hogy aki a váróban megszólított, nem más, mint gróf Esterházy János, a híres arisztokrata család sarja, melynek tagjai az Osztrák–Magyar Monarchiában kiemelkedő tisztségeket töltöttek be. Őt 1945-ben foglyul ejtette a Vörös Hadsereg Dél-Szlovákiában, majd a Szovjetunióban tíz kemény, a Gulagon letöltendő évre ítélték. Őtől ebből Novaja Zemlján élt meg, azután a Szovjetunió kiszolgáltatta Csehszlovákiának, ahol halálra ítélték ugyan, de – valószínűleg súlyos tüdőbaja következtében – kegyelmet: életfogytiglanit kapott. A két háború között, a harmincas években a Népszövetségbeli Magyar Liga elnöke volt Genfben, ám Csehszlovákiában, illetve Szlovákiában is mint az ottani magyarság képviselője fontos szerepet játszott. Az Esterházyak különben igen szerteágazó családfája két főágra szakad – a grófnő és a hercegire. A XX. század elején négyszázhuszonegy-ezer hold földet birtokoltak, s akkoriban Európa legnagyobb földbirtokosai közé tartoztak.

Esterházy Imre esztergomi érsek 1740-ben Pozsonyban megkoronázta Mária Teréziát, Esterházy Ferenc pedig horvát bán volt 1783-ban. Csak Esterházy János végezte el a közgazdaságtudományi egyetemet, több nyelven beszélt, és a második világháború végéig Nyitraújlakon, Szlovákiában élt, ahol több mint háromezer holdat birtokolt.

Néhány nap múlva, amelyet egy oswiecimi SS-őrrel töltöttem, a börtönfelügyelőség áthelyezett a szomszédos, nagyobb kórterembe, ahol mintegy ötven

beteg lehetett, köztük Esterházy is. Két hónapig voltunk itt, majd egy súlyos betegeknek berendezett kolostorban ismét közös zárkába kerültünk.

Együttes raboskodásunk idején megismertem Esterházy életének néhány mozzanatát. Érdekes részleteket hallottam a két háború közötti és a háborús Európa eseményeiben való részvételéről is. Az egész napos bezártság egy szűk helyiségbe, mint amilyen a börtöncella, arra készíti az embert, hogy a mozgáshiányt és némely szükségszerű cselekvéseket beszéddel pótolja, s így a rabok egymás közti kapcsolata főként dialógusokban nyilvánul meg. Nemritkán dühödő viták, veszekedések robbannak ki, melyek fojtott heve nem hasonlítható a szabadon élő ember egyetlen emóciójához sem. . .

Hamarosan megtudtam, hogy Esterházy súlyos tüdőbeteg, s mivel orvos voltam, két-három hét múlva magam is tüzetesen megvizsgáltam, átvilágítottam a tüdejét, megállapítottam, kétoldali, kiterjedt tuberkulózisban szenved, hatalmas széttronszolódott felületekkel. Ez a Streptomycin következménye volt, melyet külföldről küldtek neki a börtönbe, s melyet akkoriban még nemigen tisztítottak, így szennyezettsége toxikus mellékhatásokat váltott ki. A nap java részét olvasóval a kezében, imádkozással töltötte Esterházy, mert súlyos betegségének maga is tudatában volt. Imáival keresett, lelt meg és tartott fenn valamiféle lelki egyensúlyt. Rabtársaival és a fegyőrökkel egyaránt tartózkodóan kimért volt, ami valószínűleg neveltetésének és előkelő viselkedésének eredménye lehetett. Még szemmel látható izgalmában sem emelte fel a hangját. Egyszer, már nem tudom, minek kapcsán, azt mondta, egy úriember semmin sem csodálkozik, röhög és idegeskedik, de a számlákat sem fizeti ki – mert ezt elvégzi helyette a titkára.

Nem egy alkalommal hangosan szidtuk a börtönőröket, és általában a társadalmi légkört, a bíróságot, amiért olyanná tették a börtönéletet, amilyen. Ilyenkor mindig megtalálta a megfelelő hangot.

– Emberek, emberek, mégis, mit gondoltak, mi vár magukra itt? Dínomdánom? Nem szabad naivnak lenni, és azt hinni, hogy a börtönök valaha is tetszettek valakinek. Meg aztán, nekem elhihetik, rosszabb is lehetne.

Novaja Zemljára gondolhatott, ahonnan nem sokkal előbb szolgáltatták ki Csehszlovákiának. Műfogsort hordott, mert mind kihullottak a fogai a skorbuttól még a Gulagon.

– Ha látták volna, micsoda csemege volt nekünk Novaja Zemlján tavaszfelé a zsenge fenyőág! Halványzöld, még puha, C-vitaminnal teli! El sem hinnék, mennyire ízlett a foglyoknak. Micsoda saláta! Mert a skorbutot azok nélkül a kis hajtások nélkül nem lehetett volna kiheverni. . .

Ám ha segítette is rajta a saláta, s ha meg is mentette a skorbuttól, megmaradt valami, ami emlékeztette az északi sarkkör tájékán eltöltött napokra: gyötrő tuberkulózisa. Éjszakánként majd megszakadt a köhögéstől. Gyakran azt hittem, a következő pillanatban megfullad. Rossz volt egy teremben aludni olyannal, aki így köhögött – a mi zárkában pedig többen is akadtak.

Páran a rabok közül gróf úrnak, mások képviselő úrnak titulálták Ester-

házyt, ugyanis az egykori Csehszlovák Köztársaságban meg a háború alatt Szlovákiában képviselő volt. Úgy tűnik, egészen őszintén határolta el magát az ilyenfajta megszólításoktól.

– Miféle gróf, miféle képviselő, kérem szépen! Szólítsanak úgy, ahogy önöknek tetszik, János bácsinak például.

A szlovák nyelvet alig észrevehető magyar akcentussal beszélte. Hiszen csehszlovák képviselő volt, s mint ilyen, bizonyosan gyakran használta a szlovákot a parlamenti tárgyalásokon. Ugyanígy igen korrektül beszélt németül, franciául és angolul, a Szovjetunióban pedig oroszul is megtanult. Ő maga is készségesen elismerte, hogy nyelvtudása nem valami nagy csoda, mert már kora gyermekkorától fogva francia és német nevelők tanították.

Esterházy orosztanulásáról – jó néhány évvel börtönbeli találkozásunk után – a következőket olvastam Szolzsenyicin *Az első körben* című művében: Potapov meséli (a név valószínűleg kigondolt, nem úgy az epizód):

„Amikor a Lubjankában voltam, Esterházyval egy zárkába kerültem, páros napokon én, a páratlanokon pedig ő hordta a küblit, közben oroszul tanítottam a börtön törvényei szerint, a falra írva. A születésnapjára adtam neki három gombot, a kenyérben találtam őket, neki tépték le őket; ő meg fogadkozott, soha egyetlen Habsburgtól sem kapott még jobb ajándékot.”

Azt hiszem, ez, illetve egy ehhez hasonló eset valóban megtörténhetett a Lubjankában. Emlékszem, Leopoldovban Esterházy éppen a Lubjankát emlegette, mert úgy tűnt neki, hogy arrafelé hihetetlenül sok varjúnak kell lennie. Hallotta, állítólag, a káromlásukat, és látta őket, amikor arra szállították.

Számomra az volt az érdekes, amikor a fentieket olvastam Szolzsenyicinnél, hogy ebben a mai világban – úgymond a viharos technikai fejlődés korában, amely áthatja az élet minden pórúsát, hihetetlen idődimenziókba sűrítve a távolságot – annyi különféle, nemzetek fölötti közösség keletkezik, melyeket létező szellemi, gazdasági és politikai szálak fűznek össze, hogy ebben a közöségteremtő erjedésben miért ne jöhetne létre egyfajta börtöninternacionalizmus. Ha már nekem, egy név nélküli politikai elítéltnak, lehetett egy közös ismerősöm egy távoli Potapovval, egy talán rettenetesen jelentős, de nekem ismeretlen politikai fogollyal, és ha Szolzsenyicin révén, még ha lazán és felületesen is, ugyanazon személy körül csapongó gondolataink összetalálkoztak – hát akkor mindez nem árulkodik-e valamiről, nem hökkenti-e meg az embert? Azt hiszem, tudatára ébredhetünk, hogy az elítéltek és száműzöttek gondolatai egymásba fonódnak az egész földkerekségen, s történik ez olyan mértékben és akkora távolságok legyőzésével, melyek korábban semmivel sem voltak áthidalhatók.

Vajon ez jó vagy rossz az embernek?

Nehéz erre választ adni. Egyfelől fájó valóság, a pusztán tény az, hogy a túlnyomórészt intellektuális, értelmi, bölcséleti és etikai eredetű dolgokat a nyers erőszak primitív alkalmazásával veszik számba, a társadalom intellektuálisan legaktívabb rétegeit sújtva. Másfelől ezek a meggyőzési módszerek és az állí-

tólagos reszocializáció, melyről valójában szó sincs, s melyet világszerte széleskörűen alkalmaznak, azt jelenthetné, hogy az érintettek népes tábora keresni fogja a kiutat ebből az állapotból. Az elmondottakból ítélve a dolog úgy áll, hogy ez az igen erőltetett és nem valami célravezető módszer újfajta megértést hoz létre az emberek között. Más bajának igazibb átélését. . .

*

A fényűző Magyar Étteremben az Ország Pál téren, nem messze a pozsonyi Népszínháztól – de azt hiszem, Budapesten és Bécsben szintén – akár manapság is rendelhet az ember, mint éttermi specialitást, Esterházy-rostélyost. Szabadulásom után tizenöt évvel, János bácsira emlékezve, meg is tettem ezt Pozsonyban.

Azonban 1950 novemberében, amikor vele egy cellában kanalaztam a borsódarát, a pacalt vagy a krumplit, még nemigen számíthattam arra, hogy amit tőle hallottam beszélgetéseink során, bárkinek is elmesélhetem majd. Valószínűleg ő is, már akkor, olvasóját morzsolgatva rendezte számláját az étellel.

– Mondja, kérem – kérdezte tőlem egyszer –, miféle hely az a Petróc, ahonnan ön származik? A háború alatt annyi baj volt vele, és annyit beszéltek róla, hogy csak úgy tudom elképzelni, valami kis városka lehet, tele csupa elkeseredett emberrel.

– Hát, nem tudom, adhatok-e kimerítő választ kérdésére. Nem vezethető vissza egy egyszerű, de még egy egyértelmű okra sem az én falusi környezetemnek az 1941-es események miatti elkeseredése. Sokan nemcsak hogy kétségbeestek, hanem meg is ijedtek; főleg az elején, megdöbbsenek és megrémültek. . .

Nem tudom, el tudják-e képzelni két ennyire ellentétes világ találkozását, mint amilyen a mi vajdasági, szlovák-jugoszláv valóságunk és amilyen Horthy Magyarországaé volt. Nehéz volt elvárni a fiatalságtól – melyet úgy neveltek, hogy előbb ismerje meg a világot, s csak azután foglaljon állást –, hogy elfogadjon egy olyan állapotot, melyben ezt az elvet kétségbe vonták, durván eltiporták. Volt a mi fiatalságunkban egy elég eleven érdeklődés a gondolkodók meglehetősen széles köre iránt, Masaryktól kezdve Bergsonon át egészen Freudig, de Marx és Engels tanai is foglalkoztattak bennünket. Úgyszintén a legkülönbözőbb helyeken jártunk egyetemenre: a legtöbben Belgrádban és Zágrábban tanultak, de voltak közülünk Prágában, Pozsonyban, Dijonban, Párizsban is, így igencsak sokféle hatás érte a mi éledező, vidéki környezetünket.

Képzeltetik, hogy fogadták, amikor a magyar megszállók, mihelyt bevonultak, bezárták a szlovák gimnáziumot. . . A tetejében még a nyelvi akadály is létrejött, meg úgy általában más volt a felfogás, a nevelés, az életmód. . .

A rendkívüli állapot dacára igen élénk ellenállás indult meg. A jelszavak mázolását, majd a kendergyár felgyújtását a magyar hatalom kegyetlen megtorló intézkedései követték. Petrócön 1941 októberében nyilvánosan fölakasz-

tották az ellenállás nyolc legaktívabb tagját, arról nem is szólva, hogy nagy számban tartóztatták le és ítélték el a lázadókat.

Azt hiszem, bár erről sohasem beszélt, Esterházy János gróf nem szimpatizált Horthyval. Feltételezem, azért, mert Horthy a fiaival együtt cseppet sem burkolt dinasztikus terveket szövögetett. Az ilyenfajta aspirációk miatt Horthy Esterházy számára közönséges törtető volt, aki semmiféle mértéket sem ismert. Különben az Esterházyak és a Habsburgok viszonya ismeretes.

Belső fegyelmezettsége miatt-e vagy vallási-etikai kényszerből – nála főleg az utóbbi két tényező dominált – János bácsi kerülte, hogy az ilyen beszélgetések során kifejezésre juttassa véleményét, noha minden kétséget kizáróan volt véleménye. Am többnyire elhallgatta, meggyőződésem szerint nem félelemből, hogy esetleg történik vele valami – a halálos ítélettől csak az életfogytiglani mentette meg –, hanem elsősorban azért, hogy megőrizze nyugalmát, még hátralévő idejét, melyet javarészt a csöndnek és az olvasásnak szentelt. Ellenben hangsúlyozott rokonszenvenvel beszélt Teleki grófról és az ő második világháborús tragikus szerepéről.

Noha a rabok beszélgetéseik során kerültek azokat a témákat, melyek komolyabb összetűzéseket válthattak volna ki – mindez rendkívüli óvatosságot és erőfeszítést igényelt, mert az elítéltek, meggyőződésüket tekintve, igen heterogén társaságot alkottak –, azok időről időre mégis felszínre kerültek.

– János bácsi – kérdeztem egy nap Esterházy grófot –, hogy lehet, hogy ön, akinek fontos kapcsolatai és megbízható értesülései voltak, Nyitraújlakon várta meg a háború végét? Nem sejtette, hogy mi lesz a sorsa magatartása, társadalmi helyzete, meggyőződése és sok más dolog miatt? Nem tudom elhinni, hogy nem utazhatott volna el, még ha az utolsó percben is, Svájcba!

– Hogy nem utazhattam volna-e el?! Persze, hogy elutazhattam volna Svájcba, még azután is, hogy a fiamat útnak indítottam. Hanem nem akartam. Volt is egy kis pénzem ott. De az a harmincezer dollár, amit letétbe helyeztem, nem lett volna elég mindkettőnknek, nekem és a fiannak. . . Hát így bevártam az oroszokat Újlakon. Amikor már jól hallatszott a lövöldözés, és egyre gyorsabban közeledett a front, elrendeltem, ürítsék ki a pálinkafőző tartályát, engedjék a szeszt a közeli patakba, majd vártam, mi fog történni. Nem kellett sokáig várnom. Maga is láthatja, mi történt! . . .

Aki nem volt börtönben, nem tudhatja, mit jelent a rabnak egy levél a családjától: üzenet egy olyan környezetből, ahol az ember korlátok és kíséret nélkül járhat-kehet, ahol nem zárják kulcsra az ajtót, és nincs rács az ablakon. . . Nem tudom, most, annyi évvel a szabadulásom után, képes vagyok-e feltárni az érzéseknek azt a viharát, melyet a szüleimtől kapott levelek (öt év alatt mindössze kettő-három) szakítottak fel bennem. Föltételezem, János bácsi Novaja Zemlján még ennél is kevesebb levelet kapott, így nem is csodálkoztam különösebben, amikor egy nap, miután levele jött a feleségétől, ünnepi hangulatban láttam.

– Valami jó hír otthonról, János bácsi? . . . Látom, nagyon jó a kedve. . . –

szólítottam meg, csak hogy valamit mondjak neki, ügyelve arra, nehogy tολakodónak tartson.

– Hát, úgy is lehet mondani, kérem. . . Férjhez megy az unokahúgom Pozsonyban, méghozzá, úgy tűnik, igen jó partit csinált!

Valószínűleg láthatta az arcomon, hogy hirtelen nem vagyok képes eldönteni, vajon egy Esterházy gróf közeli rokonának mi is lehet akkortájt Pozsonyban egy jó parti, mert kérdés nélkül folytatta:

– Talán emlékszik arra a zöldségesboltra a C. internátus mellett. Ott dolgozik egy nagyon tisztességes házaspár. Csöndes, szorgalmas, becsületes emberek. Van egy fiuk, a zenetudomány doktora, aki, ahogy a feleségem írja, fényes karrier előtt áll. . . Hozzá megy feleségül az unokahúgom. És vajon ez a hír ilyen nyomorúságos állapotban nem elegendő-e egy szemernyi jó hangulathoz?

Dehogynem, ismertem el ezt a hatalom részéről jóvá nem hagyott rendkívüli büntetésenyhítést. Csak, lám, nehezen fért a fejembe ez a hirtelen öntudatváltás, mely ilyen rövid idő alatt játszódott le az emberekben. Mert az rendjén van, hogy az Esterházyaknál Esterházán nem más volt a házi muzsikus, mint Joseph Haydn (1732–1809), s az is, hogy ő minden idők elismert művésze, de hogy egy Esterházy lányt vegyen feleségül?! El sem lehetett volna képzelni. Sem neki, sem a másik félnek. . .

Esterházy gróf tántorgó lépteivel a leggyakrabban Palásthy Károllyal, kortársával, egy ötvenéves pozsonyi magyarral sétált a kórházudvarban. Az anyanyelven kívül más közös dolgaik is voltak. Palásthy az első világháború idején mint fiatal osztrák tiszt a montenegrói fronton katonáskodott, amit gyakran, a montenegrói katonák dicséretével emlegetett. A háború után elvégezte a mezőgazdasági akadémiát Keszthelyen, a Balaton mellett, majd a két háború közt jószágigazgatóként dolgozott különféle nagybirtokokon. Húsz évre ítélték egy összeesküvésben való állítólagos részvételért. Különbén már az arcán látszott, hogy súlyos gyomorfekélyben szenved. Elég gyakran vérzett a fekélye, ő mégis szenvedélyes dohányos maradt. Persze, szenvedélyét csak annyira élégíthette ki, amennyire a cigarettaadagból futotta. Esterházy, habár nem dohányzott, átvette a maga fejadagját, csak azért, hogy azután Palásthynek ajánlékozhasssa, ha az kifogy a szívnivalóból.

A Palásthyak melleseg Szlovákiában jogászfamíliaként ismertek. Palásthy Károlyról nem csak azért írok, mert büntetésem javarészt vele ültem le Leopoldovban és Illaván, hanem azért is, mert 1967-ben, tizenkét évvel csehszlovákiai szabadulásom után meglátogatott a feleségével Sokobanján Herceg Noviba tartó útja során. Nemcsak Esterházy gróf emlékét idézte fel bennem akkor, hanem sok más közös rabtársunkét is.

János bácsi, azaz Esterházy gróf aznap különösen beszédes kedvében volt, ami nem valami gyakran fordul elő. Talán az időjárás megállapodása miatt gyötörte kevésbé a köhögés. A Novaja Zemlja-i viszonyokról beszélt, azt a súlyosbító körülményt emlegetve, hogy a táborban a politikai elítélteknek együtt kellett élniük a köztörvényes bűnözőkkel.

– Ha nem találta fel magát az ember, ha nem fogadták be a politikaiak, és nem védték meg, megtörténhetett, hogy eltűnt egy-egy ruhadarabja, akármilyen értéktelen, szakadozott volt is. S ez, mivel tél volt, könnyen lehetett az utolsó vesztesége. A bűnözőkre viszont nem szabtak ki halálos ítéletet. Akár meg is ölhettek bennünket, akár egy apróságért. . . Sok rejtélyes dolog történt, főleg ijesztő, rémítő esetek. Abban a világban minden titokzatos, hátborzongató volt. . . Egy reggel például kihallgatásra vittek a táborparancsnokhoz. Mi lesz most, kérdeztem magamban, amíg az örök a parancsnokságra vezettek. Nem sok jóval kecsegtetett – noha már régóta be voltam zárva –, félttem az újabb kihallgatásuktól. Nem azért, mintha kiderülhetett volna bármi is, ami rontott volna a helyzetemen, hanem azért, mert nem volt már mit beismernem, feltárnom. Akkor pedig, van elég tapasztalatom ezen a téren, hosszan fogok szenvedni.

„Mondja csak, Esterházy – szólt hozzám a táborparancsnok, ahogy beléptem –, ugye, maga sokfelé megfordult? Feltételezem, jól ismeri egész Európát. Igazam van?”

„Hát, meglehetősen sokat utaztam már életemben parancsnok polgártárs – válaszoltam óvatosan és komoran. – Jártam a legtöbb európai országban, és egy ideig éltem is ott. . .”

„Tessék, ott egy szék, üljön le Esterházy, és mondja meg nekem, melyik város Írország fővárosa?”

Azt feleltem, Dublin, de rögtön hozzátettem, hogy soha az életben nem voltam még ott, attól tartva, csapdát állít, bár nem láttam értelmét.

„Nem, nem! Ne meséljen semmit, csak feleljen a kérdéseimre. Mi a fővárosa Luxemburnak?”

„Luxembourg” – mondtam, és folytatni akartam, de ő egy határozottan félbeszakított.

„Dánia fővárosa?”

„Koppenhága.”

„Belgiumé?”

„Brüsszel.”

„Görögországé?”

„Athén.”

„Portugáliáé?”

„Lisszabon.”

„Bulgáriáé?”

„Szófia.”

Igy folyt a kihallgatás, kisebb-nagyobb szünetekkel, miközben a parancsnok

fölsorolt még néhány európai államot, időnként jegyezgetett valamit az előtte fekvő papírlapra, és olykor-olykor csak úgy, magában motyogva néhány megjegyzést tett. A végén, amikor már a kérdések közti szünetek túlon túl megnyúltak, és kezdtek kínosakká válni, aggódó arckifejezéssel kérdezte:

„Mit gondol, fölsoroltunk minden európai országot?”

„Hát nem egészen, parancsnok polgártárs. Kihagytuk: Monacót, Lichtensteint, San Marinót és Törökország európai részét. A többit, azt hiszem, mind említettük.”

– Ez azonban nem volt teljesen igaz. Zavaromban és félelmemben szinte megbénultam, míg ez a furcsa kihallgatás tartott, majdnem kihagytam Franciaországot. Lehet, észre sem vette volna. Hol itt a logika, töprengtem. Milyen lélektani trükk rejtőzik a háttérben – és mikor fog lesújtani a nem várt, nem sejtett ökölcsapás? Az utóbbi években mindenfajta meglepetéssel szemben immunissá váltam, kivéve a kellemes, jótékony izgalmakat, mert ezekből még elvéve sem akadt.

„Jó, készen is vagyunk, Esterházy. Egyelőre visszamehet a zárkába” – tette hozzá, felállt, és hívta az őröket.

Több egy szó sem! Semmiféle jegyzőkönyv-aláírás, semmi egyéb jel, mely a kihallgatás lezárását jelezné egyszer s mindenkorra. Van tehát miről töprengem a következő találkozásig.

A cellában senki sem kérdezte, miért hívatott a táborparancsnok. Talán azért, mert senki sem tartott besűgőnek. Azt hiszem, látszik mindebből is, hogy nem voltam rá képes. Egyébként nem volt jó dolog tudni, miről folyik egy esetleges kihallgatás. . . Mindenki, hogy úgy mondjam, elégedett volt már azzal is, ha tudta, semmi köze az egészséghez. Kérdezősködéssel csak belekeveredni lehetett a dologba. . .

Hogy több hét vagy éppen egy-két hónap telt-e el, miközben ezen a különös eseten gondolkodtam, ma már nem tudnám megmondani. Olyan feszült állapotban, amilyenben akkor voltam, az idő egészen más dimenziókat kap. Még a józan ész is cserbenhagyja az embert olyankor, gonosz játékot űz vele. Ahelyett hogy megszabadítana a kellemetlen élményektől, hirtelen, a legváratlanabb percben vetíti vissza őket. Az éjszaka kellős közepén gyakran fölriadtam, s félálomban szinte hallani véltem:

„És Lichtenstein fővárosa? Mit mond, hogy maga nem is bűnös, mi, Esterházy?”

Még most is hallom a rejtélyes kérdéseket, majd a dühödtt üvöltést:

”Erről is azt állítja, hogy nem tudja, ki tette? De, ni, itt a bizonyíték, itt van, ni, itt van!!!”

A táborparancsnok nem hívatott többet. A várakozás fájdalmas feszültsége lassan oldódott, de nem állítom, hogy teljesen megszűnt volna. Titokban tovább rezgett bennem, mint valami lövedék vagy repeszdarab, mely egészen a szívig hatol, s lüktet – nem öl meg, de sohasem tudhatni, mikor indul el ismét.

Ilyen állapotban ismertem meg K-t, egy hadifogoly magyar kapitányt, aki

véletlenül került a mi barakkunkba. Nem bírtam tovább az állandó rettegést, valakinek el kellett mondanom.

„Mit gondol, mit jelent ez az egész? Miféle rejtély ez, és vajon fog-e még hívatni?”

„Jaj, uram – felelte K. kapitány –, ki a megmondhatója annak? A mi parancsnokaink sokszor bizony, kiszámíthatatlanok. De nem lennék meglepődve, ha kiderülne, hogy ez a mi emberünk valamilyen vizsgára készül. Higgye el, ha nem fogja elővezettetni többször, maga az ő földrajztanára volt!”

– És látja, azóta nem voltam egyetlenegy kihallgatáson sem. Vajon tényleg vizsgára készült-e, mint ahogy K. kapitány állította, valamiféle továbbképzésre, vagy valami más volt a dolog mögött, örök titok marad. No de számomra ez most már mellékes. Sokkal fontosabb, hogy akkor, még ha ártatlan voltam is, majd megzavarodtam a félelemtől. És soha, míg abban a táborban raboskodtam, soha nem voltam teljesen biztos abban, nem hívat-e mégis egy újabb beszélgetésre. . . Valószínűleg ön is ismeri ezt az érzést.

Mi az hogy! Mi is érzékelhettük ezeket a félelmeket, csak egy kicsit más formában. Mert ebben a tekintetben minden égaljnak megvannak a maga sajátosságai, így lassan folyik a tapasztalatcsere, állandóan és megállíthatatlanul – és megteszi a magáét.

Aki azt állítja, hogy nehéz percekben nem érez félelmet, hazudik. Mert hogy is lehetne felérni ésszel, hogy azok az emberek, akik kiállták az ellenség szörnyű kínzásait – ahogyan az életrajzukban áll –, hihetetlen bűnöket ismertek be elvtársaik előtt, a tetejében pedig ők maguk kérték a legsúlyosabb büntetést. Vagy lehet, hogy az ember olyan teremtmény, mely esztelen bátorságot és okatlan félelmet egyaránt megtúr lényében, s amelyik többet nyom a latban az adott percben, attól függ a viselkedése? Vagy valami egészen másról van szó? Talán valami nem túl szép és nemes dologról.

De a félelem is emberi érzés, akár a fájdalom. Vajon szégyellnie kell-e magát az embernek a fájdalom miatt? Vajon vállalhatja-e a kitartás felelősségét a törékeny emberi test, midőn a kín és a rettegés legyőzésére törekszik?

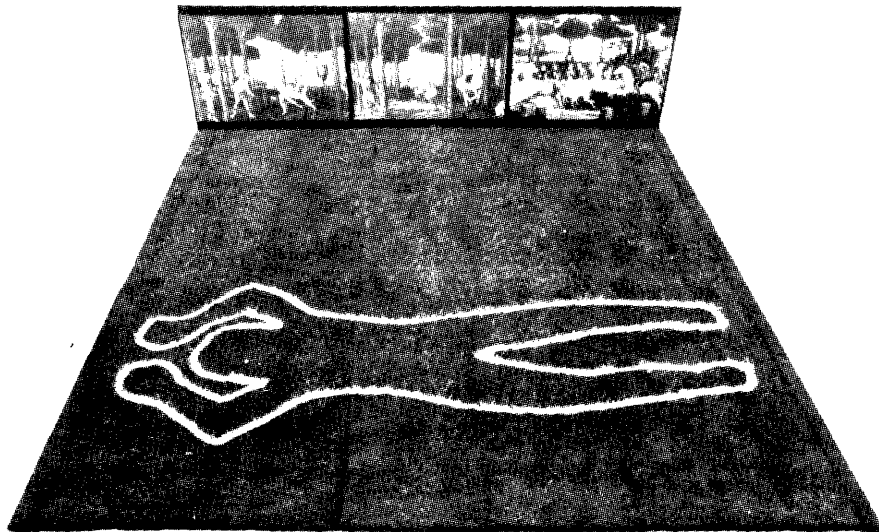
– Azt kérdezi, Anders úr, találkoztam-e befolyásos emberekkel a második világháború idején? Hát igen, ilyesmi is előfordult. . . Még a háború előtt is – folytatta rövid szünet után János bácsi.

– Élénken él az emlékezetemben a Hermann Göringgel való találkozásom, alig a háború kitörése után. Tudja, volt néhány rokonom és ismerősöm Lengyelországban, és reméltem, hogy sikerül tennem valamit az érdekükben. . . Göring valóban olyan volt, mint amilyennek manapság bemutatják. Imperátorhoz méltó uniformisban fogadott, és a beszélgetés elején igen jókedvűnek tűnt. Lassanként az a benyomásom támadt, hogy a társalgás jó irányban halad. És akkor a felcicomázott marsall észrevett a kezemen egy gyűrűt, egy régi családi ékszert. Már kora fiatalságomtól fogva viseltem ezt a gyűrűt – inkább a családi hagyomány iránti tiszteletből, mint bármi másért. Csak ritkán vettem le, így szinte az ujjamra nőtt. Látom, hogy a marsall egyre szórakozottabb lesz,

valami elvonja a figyelmét. . . És végül nem tudott ellenállni a kísértésnek. Megkért, mutatnám meg a tárgyat közelebbről, mely váratlanul figyelmének középpontjába került. Látszott rajta, hogy szenvedélyes műgyűjtő, amiről már előbb is tudtam. Habár sejtettem, hogy ott, rögtön nem leszek képes lehúzni a gyűrűt az ujjamról, igyekeztem a kedvében járni. Még azt is elhatároztam, ha már úgy kell lennie, hát odaajándékozom neki. . . De már látni lehetett a dolog végét: sehogyan sem tudtam lehúzni a gyűrűt. A kellemetlen helyzet, ami-be hirtelen kerültem, egyszerűen megoldhatatlan volt. Vajon Göring azt hitte, becsapom? Vajon tényleg arra számított, hogy az én gyűrűmmel fogja gazdagítani gyűjteményét? Sohasem fogom megtudni. A Göringnél tett látogatásom végül is erőltetett, kényszeredett párbeszéddel fejeződött be. Nem is titkolta túlzottan csalódottságát és rosszkedvét. Egyetlen találkozás is elég volt ahhoz, hogy megállapíthassam, bogaras, kiszámíthatatlan ember. Még azok a kulisszák sem rejthették el számos, szembetűnő hibáját, melyeket a propaganda emelt a marsall köré. . .

Ha arról faggat, Anders úr, léteznek-e még ilyen Göringhez hasonló alakok, akik embertömegek sorsáról döntenek, miközben füttyülnék az egészre, nem tudom, mit mondjak. . . Vagy ön úgy gondolja, hogy a világ fejlődik? . . .

Szerbhorvát eredetiből fordította CSAPÓ Julianna

Santiago Ayan, Spanyolország